

1. Honigberger első indiai utazása

Honigberger doktor 1829 tavaszán, négy hónapos utazás után érte el célját, Lahórt. Itt Allard és Ventura⁵ hosszas rábeszélése nyomán elvállalta Allard fogadott fiának, Achillesnek a kezelését. Honigberger tudta, hogy a városban az első beavatkozása alapján fogják megítélni, így csak némi gondolkodási idő után vállalta el Achilles sipolyának operációját és további kezelését. Azonban olyan sikeresen működött, hogy a fiú hamarosan tökéletesen meggyógyult, s az ügyes kezű doktor híre a legmagasabb körökbe is eljutott.

Néhány nappal a sipoly-operáció után a miniszter Szadzsit Szingh rádzsza öccse indítványozta, menjek vele a hegyekbe, hogy ott fogjak kezelésébe. Ez igencsak kapóra jött nekem, hiszen jómagam is annyira legyengültem a röviddel ezelőtt kiállt súlyos betegség következtében, hogy szükségem volt pihenésre, s ezt még tetézte a Lahórban uralkodó nyomasztó hőség. Barátaim (a francia ezredesek) is azt tanácsolták, hogy minél készségesebben fogadjam el az ajánlatot, mert az ifjú rádzsza-száhab a legfontosabb emberek közé tartozik az udvarban, és megcsinálnám a szerencsémért, ha meg tudnám gyógyítani őt. Tehát elfogadtam az ajánlatot.

Habár ekkoriban még nem volt biztos állásom, ennek következtében nem függtem senkitől és nem kellett engedelmesskednem holmi felettesnek sem, mégis úgy véltem, hogy Szadzsit Szingh rádzsza Randzsit Szingh engedélyével visszamegyek magával a hegyekbe; ám mindennek egészen más mozzatárugója volt. Az ifjú rádzsza titkos betegségben szenvedett, s ezért titokban vitt magával, úgyhogy Randzsit Szingh többször is faggatta az engem bemutató Avitabile-t, vajon merre lehetek. Valószínűleg ez is közre játszott abban, hogy a király kilenc hónapig tartott Lahórban anélkül, hogy elbocsátott vagy alkalmazott volna, úgyhogy Allard egy napon tréfásan így szólt: „Nehéz itt állást találni, ám még nehezebb elszabadulni, ha az embert már alkalmazták”. Hiszen sokévi távollét után már ő maga is vágyakozott, hogy viszontlássa szere-

---

⁵ Jean Francois Allard és Jean Baptiste Ventura tábornokok: Napóleon katonái, 1822-ben érkeztek Lahórhoz, hogy szerencsét próbáljanak az ottani maharádzsza, Randzsit Szingh udvarában. Az uralkodó –miután megbizonyosodott afelől, hogy nem angol kémek – azzal bízta meg őket, hogy tanítsák európai hadviselésre a szikh harcosokat. Hamarosan a *darbárban* is helyet kaptak. Hűségük szolgálatukért jutalmuk mesébe illő fizetés, és több értékes földbirtok lett. Kétség kívül ők voltak a legnagyobb befolyással bíró európaiak Randzsit Szingh udvarában.

tett Franciaországát, s ezért szabadságra tartott igényt, amit a ravasz Randzsit Szingh folyton megígért, ám csak nagy sokára engedélyezett neki.

Lahórból a hegyek felé vezető, részben ló-, részben elefántháton megtett utunk harmadik napján megérkeztünk Szadzsitgarhba (ez a hegyek lábánál, Számbától nem messze van), ahol a *rádzsa* istállói és ágyüöntődéje volt, és ahol több öntött ágyút meg mozsarat kipróbáltak a *rádzsa* jelenlétében, amelyek közül az egyik első szétrobbant, és egy *galandát* (hindusztáni tűzért)⁶ leütött a lábáról. A *rádzsa* azonnal megkért, hogy vizsgáljam meg ezt a férfit, aki kínzó szomjúságra, a jobb oldalán érzett éles fájdalomra, és az egész testét borzongató hidegrázásra panaszkodott. (...) Szadzsitgarhból a meredek hegyeken át két nap alatt vittek fel bennünket Rámnagar városába, ahol a *rádzsa* palotáján kívül egy kisebb magaslaton fekvő erődöt is birtokolt, amiben a kincseit őrizte. Odafent töltöttük el a *barszájot* (esős évszakot), s az őszi *daséra*-ünnepre lejöttünk Amritsárba, ahonnan Randzsit Szinghgel együtt a Beásznál lévő Radúnba utaztunk, és ahol a mahárádzsa feleségül vette a híres Szanszárcsand két, árvaságra jutott leányát, s magával vitte őket Lahórbá. Az odaúton érintettük a Dzsavála Mékit, a hinduk egyik szent helyét, ahol tűzhányó is működött. A visszaúton Szadzsit Szingh *rádzsával* keltem át a hegyeken, és áthaladtunk Baszaulin, Dzseszrótán és Núrpuron, ahol a *rádzsa* volt a pénzbehajtó.

* * *

A *nihangok*⁷ még a nyugalom éveiben is meg-megfeledeztek a kötelességükről, és sok dolgot adtak Randzsit Szinghnek, aki egy napon arra is rákényszerült, hogy Lahórbán, az úgynevezett Delhi Darvázánál (Delhi kapunál) két kartáccsal töltött ágyút irányítson a *nihang* rablóbanda fészkére, mert vették a bátorságot, és elzárták az utat. Bevették magukat a Lahórtól egy német mér-földre⁸ lévő Miá Mírbe, itt nyílt lázadókként léptek fel, azonban megverték, s Miá Mírből Amritsárba üldözték őket. A szóban forgó *nihang*⁹ a csatamezőn szabályjával levágta egy királyi testőr karját, mert megakadályozta őt abban, hogy hátulról kerülve a király sátrába jusson. A *nihanggal* volt a szolgája is, akinek nem esett bántódása, mert nem lépett fel támadólag, neki azonban a

---

⁶ A szó jelentése: igen hangos hangú ember.

⁷ Nihangok (akalik): a szikh hadsereg egyik legnépszerűbb egységének harcosai. Kék egyenruhájukban eredetileg a közösséget szolgáló speciális egységet képviselték. Később öntörvényű, a hasis élvezetét és a rablást előnyben részesítő, csak nehezen kordában tartható fegyveres csoporttá váltak. A szó egyébként krokodilt jelent.

⁸ Egy német mérföld kb. 7,5 kilométernek felel meg.

⁹ Honigberger korábban leír egy esetet, amelyben az egyik lázadónak Randzsit Szingh szokásos büntetésként levágatta az orrát, a fülét és a kezét.

parancs szerint, azzal a szablyával, amivel a testőr karját vágta le, nyomban lemetszették orrát, fülét meg kezét, s azután elengedték, mire ő őrjöngve egy kútnak rohant, hogy belevesse magát, jóllehet a véletlenül arra járók vissz tartották ettől. Amikor ezt jelentették a királynak, a *nihangot* átküldték hozzám, méghozzá azzal a parancssal, hogy részessim gondos ápolásban, gyógyítsam meg, és kísérjem figyelemmel, nehogy öngyilkosságot követhessen el, majd miután rendbe jött, vezessem a palotába. Állítása szerint elkábította a *bháng* (hasis), amikor a büntettet elkövette, és semmi más szándék nem forogott a fejében, mint hogy a királyra törjön, s ajándékot (*gapát*) követeljen. Ezek a *nihangok* nem akartak szolgálni, a szabad rablóélet sokkal inkább kedvükre való volt.

Híra Szingh rádza, Dhján Szingh miniszter fia, Randzsit Szingh kedvence volt, folyton az ölében tartotta. A fiú cukorbeteg lett (diabetes), s ezzel kapcsolatban a helyi orvosokkal konzíliumra gyűltünk össze Randzsit Szingh jelenlétében, az erődben található Hazáribág kertjében. Itt szóba került a tejcukor is. Mivel sem a mahárádza, sem az orvosai nem hallottak még arról, hogy a tehéntejből cukor nyerhető, így igen kíváncsiak voltak rá, látni szeretnék volna, és azt a parancsot kaptam, hogy a *gulábkhánában* (rózsavízházban) Núruddín fakírral készítsük el, s alig győzték kívárni, hogy kész legyen. Szép fehér tejcukor kristályok voltak, amelyeket egy dobozban mutattam be Randzsit Szinghnek, s amelyből ő rögtön kisebb darabokat adott a körülötte lévő fiúcskáknak, hogy kóstolják meg. Nem volt olyan édes az ízük, mint a hagyományos cukoré, ezért senki sem beszélt erről többet, s a tejcukor-komédia végét ért. A *gulábkhána*, ahol a rózsavizet és a *badmasztot* (aqua flor. salicis babylon) – ezt a jómódúak forró napokon hűsítő szerként isszák, és az indiai orvoslás oly becses cikke – párolják, volt az a hely, ahol a kezdetek kezdetén dolgoztam, Azízuddín és Núruddín fakírokat (magukat a felügyelőket) gyógyszerészetre és vegytanra tanítottam, és ahol a kábuli szőlőből nyert, alaposan lepárolt szeszestitalt főztem (Randzsit Szingh személyes használatára), mert mindent, amit a szikhek meg a hinduk megesznek és megisznak, szikh és hindu kezek kell elkészítsék. Sem muszlim, sem keresztény nem nyúlhat hozzá, különben az étel-ital tisztátalanná válna. Ez volt az a hely, ahol a Núruddín irányítása alatt álló királyi nyersanyagtárat elhelyezték, és ahol a fakírok meg Randzsit Szingh szórakozását szolgáló, különböző ópium alapú készítményeket és fénoxidokat előállítottam, s aminek révén különösen megkedvelt a király. Többek között morfiumot is készítettem neki, amelynek túladagolásával kis híján megölt egy gyakorlott ópiumfogyasztót, ha én a segélykérésre be nem adtam volna a megfelelő ellenszert.

Különösnek találtam, hogy Lahórban senki sem ismerte a kávé; még az arab származású, tanult Azízuddín és Núruddín fakírok (testvérek voltak) is csak könyvekből, *ban* néven ismerték, s az első, amit valaha is láttak, az volt,

amit én mutattam nekik a *darbárban* (1832-ben). Most azonban, hogy az angolok ott vannak, akik épp annyira szeretik a kávé, mint mi, már mindenki ismeri. A mi kőrishogarakról (*Cantharides*) sem volt tudomásuk. Viszont honos náluk a *Meloe telini*, egy olyan fajta, amelyik erősebben hat, mert több cantharint tartalmaz, mint a kőrishogár; mindenesetre az ottani orvosok ritkábban használják hólyaghúzó szerként; ám ők is ismerik veszettség elleni hatását.

* * *

Anglia királya ekkoriban küldött Randzsit Szinghnek öt hatalmas lovat, melyeket Alex. Burnes¹⁰ hozott fel az Induson, és amelyek közül egy elpusztult az úton. Ritkaságként csodálták őket mindenfelé, szokatlan nagyságuk és mokányságuk miatt. Ezek közül az egyik a maharádzsa kedvenc hátsólova lett; és mivel ő kistermetű volt, igen komikusan festett, amikor ezen a lovon lovagolt, körülbelül úgy, mintha majom ülne egy elefánton. Ez a ló megbetegedett; és bár azonnal átadták nekem kezelésre, s én sem szorgalmat, sem gyógyszereket nem kíméltem, mégis elpusztult a kezelés közben. Ugyanis több kelés alakult ki a lábán, ami, a belső és külső gyógyszeres kezelés dacára, egyfajta görcshöz vezetett, és egy ilyen roham alkalmával az állat kimúlt.

* * *

A rúpari kongresszus idején¹¹ Vazirábádban kezeltem az ottani kormányzót, Avitabile tábornokot, aki kifícamította a lábát, és akinél a helyi orvosok, borbélyok és kontárok izgató borogatásokkal, pakolásokkal és bedörzsölésekkel olyan gyulladt állapotot idéztek elő, hogy a lába már szinte lánggra lobbant. Gyorsan megkezdett, gyulladáscsillapító kezelésem következtében hamar meggyógyult, és a lábát ugyanúgy használhatta, mint korábban. Ám röviddel ezután arcizomrándulást kapott, ami csak még jobban kiemelte amúgy is hosszú és görbe orrát, és amelyet én a rajta eluralkodó, mértéktelen pezsgőivás következtében fennálló idegi panaszoknak tulajdonítottam. Habár e nyavalyától megszabadítottam, mivel hazájában valószínűleg ismét ivásra adta a

---

¹⁰ Alexander Burnes: az angol hadsereg hadnagya, híres utazó, 1831. július 17-én érkezik meg Lahórbá IV. Vilmos király szívélyes üdvözléssel és az ajándékba küldött pompás lovakkal.

¹¹ 1831. október 26-án a szikh és az angol felségterület határán fekvő Rúpar városában találkozik Randzsit Szingh és az angol kormányzó, Lord William Bentinck. A történelmi jelentőséggel bíró esemény során a fényűző ceremóniák és látványos seregszemlék mellett olyan fontos kérdések is felmerültek, mint az angolok további terjeszkedése, valamint a kereskedelmi és a stratégiai érdekek összehangolása.

fejét, szélütés vitte el, még hozzá legszebb éveiben, amikor hosszú és fáradságos munkája gyümölcseit, és a megszerzett roppant gazdagságot élvezhette volna. Béke poraira, annak ellenére, hogy Vazirábádban és később Pésávarban fellógatott néhány szegény ördögöt, mondhatnánk ártatlanul, mert ezekben a tartományokban korlátlan uralmat gyakorolt. Az, hogy örömét lelte a tucatszámra felakasztott szerencsétlenek látványában, minden bizonnyal idegi bántalmaira volt visszavezethető. Egy napon Allard elmondta, hogy a mahárádza megrovásban részesítette (mivel Allard mintegy kezeze volt Avitabilenek, amikor az Vazirábád tartományt kormányozta), mert felakasztatott néhány muszlimot, akik azt hitték, egy európai védelme alatt ehetnek a tiltott marhahúsból; az azonban, aki az ökröt levágta, kereket oldott. Randzsit Szinghnek az volt a véleménye, hogy ezeket a gonosztevőket egy ideig be kellett volna zárni, majd szabadon engedni. Ismeretes, hogy Avitabile tevékeny ember volt, aki sokat javított az ország helyzetén, és jelentős szolgálatot tett az angoloknak is, amikor azok Kábul felé vonultak. Magam is jól ismertem, mivel lahóri tartózkodásom első három évében az ő házában laktam, amiért is ezekkel a szavakkal zárom mondandómat: *de mortuis et absentibus nil nisi bene*, azaz: halottról vagy távollévőről vagy jót, vagy semmit.

* * *

Vazirábádi tartózkodásom idején egy fiatal hindu nő (egy *khatrini*) jött ajándékokkal Avitabile-hez, hogy megköszönje neki azt, hogy erőszakkal tartatta vissza a *szatítól*, azaz a férj holttestével együtt való eleven elégettetéstől. Ez bizonyítéka lehet annak, hogy a buddhista hit¹² áldozatai közül sokan boldogok lennének, ha visszatartották volna őket az elégettetéstől. Ez a példaként szolgáló nő nyilvánosan elismerte, hogy a férje hamvasztásának napján első fájdalmában szívesen megtette volna, mert azt mondják, akkor vele együtt jutott volna a paradicsomba, most azonban örül, hogy életben tartották. Egy napon Randzsit Szingh elmesélte, hogy „a Hallen” (Dr. Allen, egy amerikai), Szudzsarát erődjében, ahol akkoriban kormányzó volt, titokban *kimiait* (alkímiát) űz. Ezt nem állhattam meg nevetés nélkül, és egyúttal elmeséltem, hogy amit ezen ért, nevezetesen közönséges fémek arannyá változtatása, vagy higany ezüstté alakítása, elképzelhetetlen és kivitelezhetetlen. Később szavaim megerősítést nyertek, mert kiderült, hogy az amerikai hamis pénzt veretett, ez volt tehát a doktor titkos alkímiája.

---

¹² Honigberger téved, az asszonyok elhunyt férjükkal együtt történő elhamvasztása nem a buddhistáknál, hanem a hinduknál szokás.

Randzsit Szingh olyannyira megbízott bennem, hogy elvárta, vegyem át az irányítást a hadsereg egyik részlege fölött (a tüzérségre akart rábeszélni), vagy igazgassak egy tartományt (mint Ventura, Avitabile és Hallen); amit már csak azért is visszautasítottam, mert nem éreztem képesnek magam ilyen nagy feladatok ellátására; annál inkább elvállaltam azonban a löpörgyár és az ágyúöntöde legfelsőbb irányítását.

Ebben az időben, az otthontól való hosszú távollét után, rám tört a honvágy, méghozzá olyannyira, hogy az elutazás gondolata volt az egyetlen, ami folyton foglalkoztatott és kínzott; s ez a gondolat oly mély gyökeret vert bennem, hogy ha egy országot vagy a Kohinúrt (a jelenleg Londonban található értékes drágakövet, amelyet 2 millió font sterlingre becsülnek) ajánlották volna fel nekem azzal a feltétellel, hogy ott kell maradnom, elutasítottam volna. Gyakorta fordultak meg a fejemben Allard szavai, hogy nehéz álláshoz jutni Lahórnban, de még nehezebb elszabadulni onnan, ha már az ember hozzájutott egyhez; mert csak nagy nehezen kaptam meg elbocsátásomat, mondhatnám úgy is, hogy – a szabadságomat.

Randzsit Szingh olyan ember volt, aki ritka képességei és megfontoltsága révén tett szert hírnévre, akinek emlékét tiszteli az ember, és akinek nevét még hosszú ideig dicsőséggel említik majd a történelemben. Jóllehet előkelő családból származott, egy *szardár* fia volt, ám sem írni, sem olvasni nem tudott; ezenfelül gyermekkorában himlőben elveszítette az egyik szemét. Az anyatermészet is mostohán látta el adományaival; mert termete kicsi volt és jelentéktelen, testfelépítése pedig gyöngé; cserébe azonban rendkívüli tehetséggel ajándékozta meg őt; ezenkívül olyan kivételes emlékezőtehetséggel rendelkezett, amilyennel csak kevesen büszkélkedhetnek. Jelleme sajátosságaihoz tartozott, hogy csak ritkán tette azt, amit vártak tőle, s gyakran épp az ellenkezőjét annak, amit mondott. Így nem is tudta senki, ha el szándékozott menni valahová, hogy mikor megy, s mely helyet választja menetele céljául. Jelleme árnyoldalaként említhető, hogy túlságosan is kedvelte a kicsapongó életmódot, az extatikus állapotot, valamint az erős szeszestalt és az ópiumot, miáltal élete korai véget is ért.

Szemtanúja voltam a színjátéknak, amikor Amritszárban feleségül vette Gúlbégumot (azaz „Rózsahercegnőt”). A nő néhány éve mint bajadér állt Randzsit Szingh szolgálatában, táncolt és énekelt mindenütt, ahova ezzel a szándékkal hívták meg. Ám oly jól értette a módját, hogy hogyan férközzön ura kegyeibe, hogy a király nyilvánosan elvégeztette a házassági szertartást, s a frigyét, mint olyat, hivatalosan is elismerte. Mit sem törődött vele, hogy oly sokan kárhoztatják ezen lépése miatt; úgy vélte, királyként éppannyira rendelkezik a legfelsőbb hatalommal, mint a cselekedeteit irányító szabad akarattal. Az asszony is elhagyta a mohamedán vallást, s Randzsit Szinghgel együtt fogyasztotta a serteshúst. Egyébként igen visszafogott életmódot folytatott. Egy

ideig uralkodott, s Randzsit Szinghet, saját férjét börtönbe is záratta (habár ez egy titkos megállapodás részét képezte). Pusztán azért nyúlt ehhez az eszközhöz, hogy pénzt csaljon ki a miniszterből, hiszen ez utóbbi kénytelen volt arra törekedni, hogy urát mindenáron kiváltsa, jobban mondva kiszabadítsa a fogságból. Randzsit Szingh és felesége az egész ügyet már jó előre elrendezte egymás között. Ugyanis meghalt egy királyi hercegnő, aki után – a rangsornak megfelelően – Gulbé gum, az így következő uralkodó hercegnő örökölt. A jobbára értékes drágakövekből és gyöngyökből álló hagyaték azonban még mindig nem volt elég ahhoz, hogy elfedje a maharádzsa pénztárán tátongó igencsak feltűnő lyukakat. A miniszter, akihez a király ebben az ügyben fordult, nem tudott, vagy nem akart a kívánt pénzüsszeggel előrukkolni. Ebben a kutyaszorítóban Randzsit Szingh a tolvaj szerepét játszotta, s ellopta hitvesétől – természetesen annak tudtával – a megszerzett ékszert, ami fölött ő oly mértékű keserűséget érzett, hogy férjét letartóztatta, mégpedig abban a szilárd meggyőződésben, hogy a fukar miniszter most már nem tétovázik tovább, és megtalálja a módját, hogy megszabadítsa urát e gyalázatos fogság szegényétől. Randzsit Szingh fölöttébb jól értett az ehhez hasonló keleti fortélyokhoz. Ezek felsorolására azonban nem ez lenne a legmegfelelőbb hely.